

РОЗДІЛ 4 «ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО»

УДК 349.3:364.334

DOI: 10.32751/2617-5967-2022-03-06

Гапочка В. М.

аспірант кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

**ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВІДНОСИНИ ІЗ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО
ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ**

Значиме місце сьогодні відведено загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню на випадок безробіття. Оскільки внаслідок дій російського агресора мільйони українців були змушені залишити свої домівки, роботу. Загалом феномен безробіття є найбільш гострою проблемою, з якою стикається сьогодні населення України. Якщо раніше причиною такого розповсюдженого явища була неефективність використання робочої сили в минулому і відсутність економічних умов, які б дали змогу людям застосовувати свої навички у продуктивній роботі за гідну плату, то сьогодні війна. І сьогодні безробіття в Україні набуває масового характеру та складає реальну загрозу для державного та суспільного благополуччя. Тому одним із актуальних питань сьогодення є проблема соціального захисту безробітних. Метою статті є з'ясування сутності правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування у випадку безробіття, їх змісту, підстав виникнення. Так, правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття було розглянуто як урегульовану законодавством систему відносин між його суб'єктами, що передбачає при настанні страхового випадку надання страховиком застрахованій особі матеріального забезпечення на випадок безробіття і соціальних послуг за рахунок коштів спеціалізованого фонду, що формуються страхувальниками шляхом сплати страхових внесків. Підставою виникнення таких правовідносин названо юридичний факт-стан для працюючого, тобто бути застрахованим, який виникає в момент допуску його до роботи після укладення з ним трудового договору. При цьому зазначено, що правовідносини з надання матеріального забезпечення на випадок безробіття і соціальних послуг виникають за наявності, окрім стану застрахованості, додаткових юридичних фактів, зокрема звернення застрахованої особи з особистою заявою з приводу реалізації належного їй права до страховика або уповноваженого ним органу й рішення останнього щодо неї; досягнення встановленого віку; наявність страхового стажу, певної професії, спеціальності, напрямку підготовки або підвищення кваліфікації, відповідного соціального статусу (наприклад, внутрішньо переміщені особи).

Ключові слова: соціальне забезпечення, правовідносини, соціальне страхування, держава, безробіття, матеріальне забезпечення, соціальні послуги.

A significant place today is given to mandatory state social insurance in case of unemployment. As a result of the actions of the Russian aggressor, millions of Ukrainians were forced to leave their homes and jobs. In general, the phenomenon of unemployment is the most acute problem that the population of Ukraine faces today. If previously the cause of such a

widespread phenomenon was the inefficiency of the use of labor in the past and the lack of economic conditions that would allow people to apply their skills in productive work for a decent wage, today it is war. And today, unemployment in Ukraine is becoming massive and poses a real threat to state and social well-being. Therefore, one of the urgent issues of today is the problem of social protection of the unemployed. The purpose of the article is to clarify the essence of legal relations from the mandatory state social insurance in the case of unemployment, their content, the reasons for their occurrence. Thus, the legal relationship from the mandatory state social insurance in the event of unemployment was considered as a system of relations between its subjects regulated by legislation, which provides for the provision by the insured person of material support in the event of unemployment and social services at the expense of the funds of a specialized fund in the event of an insured event, which are formed by policyholders by paying insurance premiums. The basis for the emergence of such legal relations is the legal fact-status for the employee, that is, being insured, which arises at the time of his admission to work after concluding an employment contract with him. At the same time, it is stated that the legal relationship regarding the provision of financial support in the event of unemployment and social services arises in the presence, in addition to the state of insurance, of additional legal facts, in particular, the insured person's application with a personal statement regarding the realization of his/her right to the insurer or the body authorized by him and the decision of the latter about her; reaching the established age; availability of insurance experience, a certain profession, specialty, direction of training or advanced training, appropriate social status (for example, internally displaced persons).

Keywords: social security, legal relations, social insurance, state, unemployment, material security, social services.

Постановка проблеми. Конституційне визнання людини, її прав і свобод найвищою цінністю, проголошення України правовою соціальною державою висувають особливі вимоги до правового регламентування відносин у соціальній сфері, його якості й ефективності. Соціальне забезпечення має виключне значення для добробуту громадян, працівників, їх сімей і всього суспільства в цілому. Право на соціальне забезпечення посідає важливе місце серед інших прав людини та є одним із засобів досягнення злагоди, сприяє соціальному миру. Воно є невід'ємною частиною соціальної політики держави й відіграє суттєву роль у недопущенні зниження рівня життя населення. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Значиме місце сьогодні відведено загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню на випадок безробіття. Оскільки в країні очікується високий рівень безробіття. Внаслідок дій агресора мільйони українців були змушені залишити свої домівки, роботу та загалом звичне життя. Зростання рівня безробіття, соціальне відчуження, гендерна нерівність, дискримінація на робочому місці, поширення бідності – серед головних негативних соціальних наслідків війни. У Міжнародній організації праці підрахували, що через війну в Україні було втрачено майже 5 млн робочих місць. Загалом, феномен безробіття – найбільш гостра проблема, з якою стикається сьогодні населення України. Якщо раніше причиною такого розповсюдженого явища була неефективність використання

робочої сили в минулому і відсутність економічних умов, які б дали змогу людям застосовувати свої навички у продуктивній роботі за гідну оплату праці, то сьогодні війна. І сьогодні безробіття в Україні набуває масового характеру та складає реальну загрозу для державного та суспільного благополуччя. Тому одним із актуальних питань сьогодення є проблема соціального захисту безробітних, на який згідно ст. 46 Конституції України громадяни мають право, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших передбачених законом випадках [1].

Водночас розуміння природи, суті, принципів і функцій цього соціально-правового явища як у нормотворців, так і в правозастосувачів є достатньо розмитим, суперечливим і поверхневим, що неминуче відбивається на спрямованості й змісті реформ, що мають місце в цій царині. За таких обставин надзвичайно важливого значення набуває встановлення перспективних напрямків правового регламентування цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення, що неможливо без поглиблення теоретичних уявлень про правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим питанням загальнообов'язкового державного соціального страхування у випадку безробіття приділяли увагу у своїх наукових працях такі вчені-правознавці, як В.В. Андріїв, О.С. Арсентьєва, О.В. Москаленко, С.М. Прилипко, С.М. Синчук, О.В. Тищенко, Л.П. Шумна, О.М. Ярошенко та ін. Однак, незважаючи на їх відчутний доробок, багато питань потребує свого додаткового дослідження, зокрема, щодо сутності правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування у випадку безробіття, їх змісту, підстав виникнення.

Тому **метою статті** є з'ясування сутності правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування у випадку безробіття, їх змісту, підстав виникнення.

Виклад основного матеріалу. Як ми вже зазначили в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування важливе місце посідає страхування на випадок безробіття (відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» безробіття – це соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [2]). Його здійснення регулюється окремим нормативно-правовим актом – Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», у ст. 1 якого визначено, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття [3].

Для визначення сутності правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування у випадку безробіття, насамперед визначимося з поняттям «правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування», під яким у наукових джерелах розуміють як 1) урегульовану законодавством у сфері соціального страхування складну систему соціально-економічних відносин з матеріального забезпечення застрахованих осіб у зв'язку з настанням соціальних ризиків [4, с. 93]; 2) упорядковані нормами права суспільні відносини, що виникають між страховиком,

застрахованим і страхувальником з приводу формування страхових коштів та їх витрачання під час реалізації застрахованими особами (або членами їх сімей) права на соціальне забезпечення і профілактику страхових ризиків [5, с. 15]; 3) правові зв'язки між суб'єктами соціального страхування (застрахованими особами, страхувальниками і страховиками), що виражаються у їх взаємних правах та обов'язках, спрямовуються на забезпечення захисту застрахованих осіб від соціального ризику й на його компенсацію шляхом надання при настанні страхового випадку виплат і послуг із системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, співрозмірних із застрахованим заробітком або іншим доходом, а також шляхом вжиття заходів з попередження соціально-ризикових ситуацій [6, 145]; 4) правовідносини соціального забезпечення щодо набуття особою (працівником, самозайнятою особою чи прирівняними законодавством до них особами) правового статусу соціально застрахованого суб'єкта, а в передбачених законодавством випадках – щодо формування страхового стажу чи соціального капіталу як необхідної якісної й кількісної передумови реалізації права суб'єкта на соціальне забезпечення [7, с. 267].

Аналізуючи вищевикладене правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття пропонуємо розглядати як урегульовану законодавством систему відносин між його суб'єктами, що передбачає при настанні страхового випадку надання страховиком застрахованій особі матеріального забезпечення на випадок безробіття і соціальних послуг за рахунок коштів спеціалізованого фонду, що формуються страхувальниками шляхом сплати страхових внесків.

Підставою виникнення будь-яких правовідносин і правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття є певний юридичний факт. Тобто, конкретна обставина реальної дійсності (явища, події, стани, відносини), з наявністю або відсутністю яких норми права пов'язують можливість виникнення, зміни, припинення правовідносин та інші юридичні наслідки [8, с. 6]; будь-які конкретні соціальні факти реального життя, які своїми ознаками відповідають моделі відповідної норми права і які в результаті цього за наявності певних умов здатні породжувати передбачені нормами права соціального забезпечення юридичні наслідки [9, с. 37].

Отже, підставою виникнення правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття є юридичний факт-стан, так би мовити, бути застрахованим. За ч. 1 ст. 4 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» такому страхуванню підлягають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), включаючи тих, які проходять альтернативну (невійськову) службу, цивільно-правового договору чи на інших підставах, передбачених законом, військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової служби) та інші особи, які проходять службу та отримують грошове забезпечення, особи, які провадять незалежну професійну діяльність, фізичні особи-підприємці, члени фермерського господарства, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню на інших підставах.

Отже, стан застрахованості для найманого працівника виникає з моменту допуску його до роботи після укладення з ним трудового договору. Вказане логічно витікає з ч. 3 ст. 24 КЗпП України [10], якою визначено, що працівник не може бути допущений до роботи без укладення трудового договору, оформленого наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу, і повідомлення центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення формування й реалізації державної політики з адміністрування

єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття його на роботу. У випадку фактичного допуску особи до роботи без оформлення трудового договору (контракту) відповідно до ст. 265 КЗпП України юридичні й фізичні особи-підприємці, які використовують найману працю, несуть відповідальність у виді штрафу в тридцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством на момент виявлення порушення, за кожного працівника, щодо якого вчинено таке правопорушення.

Втім на період воєнного стану працівники можуть допускатися до роботи і без письмового укладення трудового договору. Так, відповідно до ст. 2 «Особливості укладення трудового договору в умовах воєнного стану» Закону України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [11] (оскільки норми Закону, які регулюють деякі аспекти трудових відносин інакше, ніж Кодекс законів про працю України та інше законодавство про працю – мають пріоритетне застосування на період дії воєнного стану для працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами) у період дії воєнного стану сторони за згодою визначають форму трудового договору. Тобто, в умовах воєнного стану сторони самостійно вирішують, чи застосовувати саме письмову форму трудового договору, у тому числі у випадках, коли за звичайних обставин законодавець вимагає укладення письмового договору. Отже, зараз можна оформити трудові відносини заявою працівника та наказом роботодавця навіть у тих випадках, коли законодавство передбачає укладення трудового договору.

При цьому правовідносини з отримання матеріального забезпечення на випадок безробіття і надання соціальних послуг виникають за додаткової (окрім стану застрахованості) наявності відповідних юридичних фактів, а саме: (а) звернення застрахованої особи з особистою заявою з приводу реалізації відповідного права до страховика або уповноваженого ним органу й (б) рішення останнього щодо неї. У випадках, передбачених законодавством, це також наявність: (а) страхового стажу; (б) встановленого віку; (в) певної професії, спеціальності, напрямку підготовки й підвищення кваліфікації; (г) відповідного соціального статусу (приміром, внутрішньо переміщеної особи).

Щодо питання видів правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, то найбільш вдалим (як з наукової, так і практичної позиції) вважаємо поєднання суб'єктної і змістовної класифікацій правовідносин, що складають систему соціально-страхових правовідносин [12]. Цей підхід дозволяє поєднати як зовнішній прояв, так і внутрішнє наповнення названого різновиду останніх. Також він дає можливість розглянути питання галузевої належності тієї чи іншої групи соціально-страхових відносин. Так, за суб'єктною ознакою правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття об'єднуються у відповідні групи. Це правовідносини: (а) між застрахованими особами (а в передбачених законом випадках – між членами їх сімей та іншими особами) і страхувальниками; (б) між страхувальниками і страховиком; (в) між застрахованими особами (а в передбачених законом випадках – між членами їх сімей та іншими особами) і страховиком або уповноваженими ним органами (особами). Перша група відносин має переважно трудо-правову природу, друга – фінансово-правову, третя – соціально-забезпечувальну.

За змістовним же наповненням їх доречно поділити на (а) матеріальні, що виникають з приводу надання страховиком матеріального забезпечення на випадок безробіття і соціальних послуг застрахованим особам; (б) процедурні, які опосередковують реалізацію громадянами своїх суб'єктивних прав у сфері соціального страхування, а також виконавчо-розпорядчу діяльність уповноважених державних і недержавних органів (осіб); (в) процесуальні, що виникають у зв'язку з поданням особою, право якої щодо соціального страхування порушено, до компетентного державного органу або суду скарги на дії або бездіяльність органів чи осіб, які призначають або надають матеріальне забезпечення на випадок безробіття чи соціальні послуги.

Висновки. Дослідження сутності правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування у випадку безробіття, їх змісту, підстав виникнення, дозволило зробити певні висновки. Зокрема, правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття розглянуто як урегульовану законодавством систему відносин між його суб'єктами, що передбачає при настанні страхового випадку надання страховиком застрахованій особі матеріального забезпечення на випадок безробіття і соціальних послуг за рахунок коштів спеціалізованого фонду, що формуються страхувальниками шляхом сплати страхових внесків. Підставою виникнення таких правовідносин названо юридичний факт-стан для працюючого, тобто бути застрахованим, який виникає в момент допуску його до роботи після укладення з ним трудового договору. При цьому зазначено, що правовідносини з надання матеріального забезпечення на випадок безробіття і соціальних послуг виникають за наявності таких додаткових юридичних фактів (окрім стану застрахованості), як-от: (а) звернення застрахованої особи з особистою заявою з приводу реалізації належного їй права до страховика або уповноваженого ним органу й (б) рішення останнього щодо неї. У передбачених законодавством випадках це також наявність: (а) страхового стажу; (б) досягнення встановленого віку; (в) певної професії, спеціальності, напрямку підготовки або підвищення кваліфікації; (г) відповідного соціального статусу (приміром, внутрішньо переміщені особи).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
2. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 №5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №24. Ст. 243.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02.03.2000 №1533-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. №22. Ст. 171.
4. Боднарук М. І. Правове регулювання соціального страхування в Україні : монографія. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2014. 472 с.
5. Гуменюк І. О. Правові основи становлення соціального страхування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2001. 19 с.
6. Андрійв В. В., Москаленко О. В., Прилипко С. М., Ярошенко О. М. Правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування: теоретичний аспект : монографія. Харків : ФІНН, 2011. 280 с.

7. Синчук С. М. Соціально-страхові правовідносини як різновид правовідносин соціального забезпечення. *Вісник Львівського університету*. 2014. Вип. 59. Серія юридична. С. 266-276.

8. Єрмоєнко В. В. Підстави виникнення трудових правовідносин : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 1998. 18 с.

9. Сташків Б. І. Юридичні факти в праві соціального забезпечення : монографія. Чернігів : Ред.-вид. комплекс «Деснянська правда», 2008. 260 с.

10. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 №322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. №50 (Дод.). Ст. 375.

11. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 14.02.2022)

12. Горобець А. С. Щодо сутності правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 4. С. 62-66

УДК 343

DOI: 10.32751/2617-5967-2022-03-07

Кітов О.В.

суддя Подільського
районного суду міста Києва

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

В статті основну увагу було приділено стану дослідження відповідальності за застосування зброї у кримінальному праві України. Автором було виділено, що суспільство завжди ділиться на два табори: один із них відстоює право людства на самозахист за допомогою зброї, а інший апелює до трагічних для людства наслідків застосування зброї. Також розглядаючи дане питання було виокремлено, що більшості держав світу обіг зброї є обмеженим і дискусії щодо зняття цих обмежень не припиняються десятиліттями. Окреслено, що актуальні питання дослідження, а саме історія розвитку законодавства, яким врегульовується відповідальність за застосування зброї, та встановлення причинно-наслідкових зв'язків сучасного стану та тих історичних процесів, які його сформували.

При аналізі наукової літератури у галузях кримінального права, кримінології, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, ми прийшли до висновку про те, що закономірності щодо дослідження відповідальності за застосування зброї у кримінальному праві України, можна прослідкувати не лише у хронологічному аспекті. Також автором було виокремлено етапи розвитку досліджень питань відповідальності за застосування зброї, де були виділені спільні об'єкти дослідження у проаналізованих працях, та встановлено які саме аспекти відповідальності за застосування зброї у кримінальному праві України наразі є дослідженими у вітчизняній науковій літературі.

Ключові слова: відповідальність у кримінальному праві, застосування зброї у кримінальному праві, вчинення злочинів, обіг зброї.